

บทที่ 2

ระเบียบวิธีการวิจัย

2.1 พื้นที่ในการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เลือกศึกษาเพียงพื้นที่เดียว คือบ้านห้วยส้มป่อย ต.คอยแก้ว อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ เพราะการเลือกพื้นที่เดียวจะทำให้การศึกษามีความชัดเจน และสามารถมุ่งไปที่ประเด็นที่สนใจได้อย่างเต็มที่ คือ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวปกากะญอ ซึ่งชาวปกากะญอ เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กับป่าตั้งแต่เกิดจนตายและให้ความสำคัญกับป่าเป็นอย่างมาก และป่ายังเป็นที่พัก ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรอย่างมากเช่นกัน และหมู่บ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์เกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อมีการนำความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลจากสาธารณสุข ระบบสาธารณสุข ปลอดภัย ระบบคมนาคม ระบบการผลิตแบบใหม่ ทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างความเชื่อของการใช้และการจัดการพืชสมุนไพรของชุมชนบ้านห้วยส้มป่อย

2.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาชุมชน ได้กำหนดแหล่งข้อมูล และกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาดังนี้

- ผู้อาวุโสและผู้รู้ของชุมชน ในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิด ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชน อาทิเช่น สภาพทางเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการผลิต การบริโภค เป็นต้น โดยในการศึกษานี้ ได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แนวคำถามแบบปลายเปิด

- ผู้นำในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน อบต. รวมถึงครู ซึ่งกลุ่มผู้นำเหล่านี้มีความสำคัญมากต่อการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้และการใช้ประโยชน์จากป่าและพืชสมุนไพร เนื่องจากเป็นบุคคลที่เป็นตัวแทนของชุมชนในการออกกฎระเบียบในการจัดการป่า และยังเป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจากชุมชนและองค์กรของรัฐ จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แนวคำถามแบบปลายเปิด

- ตัวแทนครัวเรือนละหนึ่งคนจากสมาชิกในครัวเรือน เพื่อเป็นตัวแทนของผู้ที่ใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร ใช้ 40 ครัวเรือนตัวอย่างจากทั้งหมด 108 ครัวเรือน จะเป็นการศึกษาถึง

รูปแบบและกระบวนการการเก็บหาและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร ของแต่ละครัวเรือนในการเก็บหา ช่วงเวลาในการเก็บ ปริมาณที่เก็บหามาในแต่ละครั้ง เป็นการทำให้เห็นภาพของอดีตและปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งในส่วนนี้ยังสัมพันธ์กับปัจจัยที่ทำให้การเก็บหาและการใช้ประโยชน์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเพราะแต่ละครัวเรือนย่อมมีปัจจัยที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพของครัวเรือนนั้นๆ โดยการศึกษาจะเน้นไปที่การใช้แบบสอบถามเป็นหลัก

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาใช้วิธีการในการศึกษาในหลายๆแนวทางโดยยึดเอาขอบเขตด้านเนื้อหาหรือประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้งและกำหนดวิธีการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับประเด็นในการศึกษา โดยผู้ศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน นั่นคือ

ส่วนที่ 1 การศึกษาชุมชนและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร

1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

วิธีการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแบบเจาะลึก โดยสัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้อง เช่น อี๋ใจ (ผู้นำชุมชนตามวัฒนธรรมปกากะญอ) ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูง คณะกรรมการป่าชุมชนที่มาจากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านในเขตลุ่มแม่น้ำเตี๊ยะ ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพรและต้นไม้(หอมเมือง) เป็นต้น เพื่อใช้ในการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น เหตุการณ์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน การกำหนดกฎระเบียบในการจัดการป่าและการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร เป็นต้น โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนี้จะใช้ในการรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

2) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

วิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมนั้นเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราต้องการศึกษา เป็นวิธีการที่ทำให้เราได้รับข้อมูลที่เป็นจริงในขณะนั้นและยังเป็นวิธีที่ทำให้เราสามารถตรวจสอบข้อมูลจากการบอกเล่าได้วิธีหนึ่งด้วย ซึ่งกิจกรรมที่จะเข้าร่วมในการศึกษาครั้งนี้ เช่น การเดินสำรวจสมุนไพรในป่า การดูแลรักษาป่าของชุมชน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่า เป็นต้น ซึ่งในการศึกษาวิธีการนี้ผู้ศึกษาจะต้องมีการขอความช่วยเหลือจากผู้ที่เกี่ยวข้องจากภาษาปกากะญอได้ อย่างถ่องแท้เพื่อความแม่นยำสำหรับข้อมูลที่จะได้รับ

3) สันทนาการกลุ่มย่อย

การสันทนาการกลุ่มย่อยเป็นการพูดคุยซึ่งการพูดคุยในลักษณะนี้เป็นการสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน และทำให้ชาวบ้านเชื่อใจผู้ศึกษาและสามารถให้ข้อมูลได้อย่างถูกต้อง ซึ่งการพูดคุย

กลุ่มย่อยจะเป็นการพูดคุยกับบุคคลในชุมชนทั้งที่มีบทบาทที่สำคัญและไม่มีบทบาท เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน และบุคคลอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นการพูดคุยในประเด็นที่เราตั้งไว้ จะทำให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายความคิดเห็นและทำให้เห็นถึงความแตกต่างในความคิดของบุคคลแต่ละบุคคลในประเด็นนั้นๆ ในวิธีการนี้ยังสามารถช่วยให้สามารถได้ข้อมูลที่ยังไม่ทราบรวมถึงเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาแล้วเช่นกัน

4) แบบสอบถาม

ในส่วนของแบบสอบถามนั้นเป็นส่วนที่สำคัญในการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากว่ากลุ่มประชากรที่จะสอบถามหลักๆ คือ กลุ่มครัวเรือน ที่จะต้องเป็นการใช้แบบสอบถาม ในแบบสอบถามจะประกอบไปด้วย ข้อมูลครัวเรือนแต่ละครัวเรือน เช่น เพศ อาชีพ รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และ ความคิดเห็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ และการให้ความสำคัญพืชสมุนไพรของแต่ละครัวเรือนว่ามีปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้พืชสมุนไพรอย่างไร เป็นต้น ใช้ 40 ครัวเรือนตัวอย่างจากทั้งหมด 108 ครัวเรือน ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้จะทำให้ทราบข้อมูลอย่างละเอียดในระดับครัวเรือน และทำให้ทราบถึงบริบทการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชุมชนมากขึ้น

กลุ่มที่ 2 การศึกษาพืชสมุนไพร

1) การสำรวจเส้นทางพืชสมุนไพร

การสำรวจพืชสมุนไพรและตำแหน่งที่พบ นั้นเป็นวิธีการในการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการศึกษา กล่าวคือ ผู้ศึกษาจะทำการติดตามผู้รู้ในการเก็บสมุนไพร ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงบริเวณ ตำแหน่ง ถ้าชาวบ้านสามารถบอกตำแหน่งลงบนแผนที่ได้จะสามารถทำให้ระบุเส้นทางได้อย่างชัดเจนและใช้เป็นเส้นทางในการศึกษาได้ แต่ถ้าชาวบ้านไม่สามารถระบุได้ก็จะต้องมีการเดินตามเส้นทางและบันทึกข้อมูลตามเส้นทางนั้นและนำมาประกอบเข้ากับแผนที่ทางภูมิศาสตร์และแผนที่ของชุมชน ก็จะทำให้ชุมชนและผู้ศึกษาได้เส้นทางที่ชัดเจนและเป็นข้อมูลของชุมชนต่อไปได้

2) การทำบัญชีรายชื่อพืชสมุนไพร

เป็นการจัดทำรายการบัญชีชื่อพืชสมุนไพรที่ชาวบ้านเก็บมาใช้ทั้งในอดีตและที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งจะใช้วิธีการสัมภาษณ์จากชาวบ้านข้อมูลส่วนนี้จะนำไปสนับสนุนกับการสำรวจบริเวณและตำแหน่งของสมุนไพร จะทำให้ทราบถึงสมุนไพรที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันและเป็นสมุนไพรที่มีความสำคัญกับชาวบ้านอยู่ในปัจจุบันเช่นกัน ในการจัดทำบัญชีรายชื่อพืชสมุนไพรนั้นจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของชื่อในท้องถิ่นและการนำกลับมาตรวจสอบกับผู้รู้หรือเอกสารอ้างอิงในชื่อทางด้านวิทยาศาสตร์(วิทย์ เทียงบรรณธรรม, 2531) และข้อมูลอื่นๆ

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.4.1 ข้อมูลเอกสาร

1) ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่จะอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์และการจัดการพืชสมุนไพร ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชุมชน แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาสมุนไพรในการศึกษาแนวคิดนั้นเป็นการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาทั้งทางด้านที่เกี่ยวกับชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงพืชสมุนไพรกับระบบนิเวศป่า และจากแนวทางนี้เองทำให้สามารถกำหนดกรอบแนวคิดการศึกษาและยังเป็นแนวทางในการศึกษาในพื้นที่ด้วย

2) การศึกษาเอกสารและรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและพื้นที่ที่ศึกษา โดยจะทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ การตั้งถิ่นฐาน ที่ตั้ง สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงชุมชน จำนวนประชากรและโครงสร้างทางสังคม ข้อมูลพื้นฐานชุมชน ระบบการผลิต รายได้ รายจ่ายของครัวเรือนและชุมชน รวมไปถึงข้อมูลด้านการจัดการป่าไม้ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน ซึ่งข้อมูลเอกสารดังกล่าว อาจประกอบด้วย รายงานการวิจัย เอกสารทางราชการ ข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าจากอินเทอร์เน็ต ซึ่งทั้งหมดต้องรวบรวมและนำมาวิเคราะห์ต่อไป

2.4.2 ข้อมูลภาคสนาม

การรวบรวมข้อมูลภาคสนามนั้นผู้ศึกษาแบ่งการรวบรวม 2 ลักษณะนั้นคือ ส่วนแรกเป็นข้อมูลทางด้านชุมชนและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชุมชน และส่วนที่สองเป็นข้อมูลเกี่ยวกับพืชสมุนไพรกับระบบนิเวศป่าของชุมชน

- ส่วนที่แรก ข้อมูลทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชุมชน ในส่วนนี้ข้อมูลส่วนมากจะได้มาจากการใช้แบบสอบถามที่เกี่ยวข้องกับครัวเรือน การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสนทนาย่อย ซึ่งข้อมูลส่วนมากจะเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็น ที่ส่งผลต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าทางด้านพืชสมุนไพรและการจัดการของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งประกอบด้วยด้านการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร และด้านการจัดการป่า

- ส่วนที่สอง ข้อมูลทางด้านพืชสมุนไพร เป็นข้อมูลที่ได้จากการเดินสำรวจบริเวณการเก็บสมุนไพรของชาวบ้าน และชาวบ้านเป็นผู้บอกกล่าว โดยมีล่ามเป็นผู้สื่อสารกลาง ซึ่งข้อมูลที่ได้มาจะประกอบไปด้วย สภาพป่าใช้สอย และป่าอนุรักษ์ บันทึกตำแหน่ง ชนิดของพืชสมุนไพร ส่วนที่นำมาใช้ วิธีการใช้ สรรพคุณ ช่วงเวลาที่เก็บ ซึ่งในส่วนนี้จะมีการนำข้อมูลจากแผนที่ที่ได้ทำกับชาวบ้านมาร่วมในการศึกษาเส้นทางด้วย ซึ่งจะทำให้ได้เส้นทางที่แน่นอนและแม่นยำยิ่งขึ้น

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาซึ่งมีข้อมูล 2 ลักษณะ คือ

1. ข้อมูลเชิงปริมาณ

ข้อมูลเชิงปริมาณเป็นข้อมูลที่เป็นตัวเลขที่รวบรวมจากการศึกษาภาคสนามโดยการสำรวจ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและแบบสอบถามครัวเรือน ข้อมูลที่ได้มี 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจครัวเรือน เช่น รายได้ รายจ่าย หนี้สิน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งต่อการเข้าไปใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวบ้านในชุมชน และส่วนที่สองเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าและการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร ซึ่งข้อมูลของพืชสมุนไพรกับระบบนิเวศป่าเป็นข้อมูลตัวเลขที่ได้จากการเดินสำรวจเส้นทางการเก็บพืชสมุนไพร ที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวบ้านที่ประกอบไปด้วย ชนิดของพืชสมุนไพร ส่วนที่นำมาบริโภค ช่วงเวลาในการเก็บหา เป็นต้น

2. ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ข้อมูลคุณลักษณะเป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลจากการออกภาคสนามซึ่งในส่วนนี้ข้อมูลที่ได้จากการออกภาคสนามนั้นเป็นข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับชาวบ้านทั้ง 2 ระดับ นั่นคือ ระดับครัวเรือน ในระดับครัวเรือนจะทราบถึงการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของครัวเรือนนั้น สภาพเศรษฐกิจของครัวเรือน การร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องของครัวเรือน และปัจจัยต่างๆที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร เป็นต้น สำหรับระดับชุมชนก็เช่นเดียวกันแต่เปลี่ยนจากการพูดคุยเพียงคนเดียวเป็นการพูดคุยกันเป็นกลุ่ม ซึ่งจะทำได้ข้อมูลทั้ง 2 ระดับ และนำข้อมูลทั้งสองนี้มาทำการวิเคราะห์เข้าด้วยกันออกมาเป็นข้อมูลชุดหนึ่ง

2.6 เนื้อหาวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

เนื้อหาวิทยานิพนธ์ประกอบด้วย 6 บทดังนี้

บทที่ 1 เนื้อหาในบทนี้นำเสนอถึง หลักการเหตุผล คำถามการวิจัย วัตถุประสงค์ ขอบเขตของการศึกษา นิยามศัพท์ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่กรอบคิดในการศึกษา

บทที่ 2 เนื้อหาในบทนี้นำเสนอถึงระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษา

บทที่ 3 เนื้อหาในบทนี้ได้นำเสนอเกี่ยวกับบริบทชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ในเบื้องต้น และบริบทชุมชนยังเชื่อมโยงกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของครัวเรือน

บทที่ 4 เนื้อหาในบทนี้นำเสนอเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศป่าที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของครัวเรือน ซึ่งประกอบไปด้วย รูปแบบการใช้ประโยชน์ ชนิดของพืชสมุนไพร บริเวณที่เก็บหา ส่วนที่นำมาบริโภค รวมไปถึงช่วงเวลาในการเก็บหา ซึ่งจะให้เห็นภาพของการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในแต่ละครัวเรือน และของชุมชนได้ชัดเจนขึ้น

บทที่ 5 เนื้อหาในบทนี้นำเสนอถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวบ้านซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และแนวโน้มการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของชาวบ้าน

บทที่ 6 เนื้อหาในบทนี้เป็นสรุป อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ